

ЦИВІЛІСТИКА**КАРМАЗА О. О.,**

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного процесу
(Інститут права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка)

ФЕДОРЕНКО Т. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного,
господарського, адміністративного права
та правоохоронної діяльності
(Інститут права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»)

УДК 347.965.42

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.3>**ПРИНЦИПИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ**

У статті розкривається юридичний зміст поняття «штучний інтелект», досліджуються види (форми) штучного інтелекту, а також його вплив на цивільний процес. Автори дійшли висновку, що необхідно розрізняти застосування в судовому процесі, а надалі нормативно закріпити порядок, межі, способи та механізми дії і взаємодії різних форм штучного інтелекту, а саме: комп'ютерних програм; інформаційних технологій зі штучного інтелекту; «електронної особи (особистості)», «кіберфізичної системи» тощо. Звертається увага, що термін «електронна особа (особистість) – суддя» є умовним та застосовується до роботів із надзвичайно розвиненим інтелектом, які мають фізичне перевтілення, але не є біологічними особами. Доведено, що робот із різними рівнями розвитку штучного інтелекту в Україні не є суб'єктом процесуальних правовідносин чи суб'єктом інших правовідносин, але «електронна особа (особистість)» може набути такого правового статусу за умови, що будуть дотримані загальні принципи використання штучного інтелекту, а межі, порядок та способи її діяльності визначатимуться законом України. Норми такого закону в частині використання штучного інтелекту повинні відповідати принципу юридичної визначеності та принципу верховенства права, які закріплені в Конституції України. Вбачається доцільність розширити коло суб'єктів процесуальних правовідносин та надати право здійснювати правосуддя у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) електронній особі-судді. Доведено, що застосування штучного інтелекту в правосудді повинно ґрунтуватися на принципах штучного інтелекту, а саме на принципах поваги до основних прав і свобод людини, недискримінації, якості та безпеки, прозорості, неупередженості, справедливості, контролю з боку людини тощо. Під час вчинення процесуальних дій електронна особа-суддя повинна дотримуватися принципів цивільного процесу: принципів незалежності судових органів, принципів ефективності судового процесу та ін. Принципи штучного інтелекту перебувають на межі

загальних принципів судової влади та функціональних принципів – принципів здійснення правосуддя. Звертається увага на те, що поняття «штучний інтелект» охоплює різні наукові сфери, різні методології його дослідження, інструменти тощо.

Ключові слова: цивільний процес, штучний інтелект, принципи права, принципи штучного інтелекту, суд.

Karmaza O. O., Fedorenko T. V. Principles of artificial intelligence in the justice of Ukraine

The article reveals the legal meaning of the concept of “artificial intelligence”, explores the types (forms) of artificial intelligence, as well as its impact on civil proceedings. The authors came to the conclusion that it is necessary to distinguish between the use in litigation, and in the future to normatively establish the order, boundaries, methods and mechanisms of action and interaction of various forms of artificial intelligence, namely: computer programs; information technologies on artificial intelligence; “electronic person (personality)”, “hyperphysical system”, etc. It is noted that the term “electronic person (personality) – judge” is conditional and applies to robots with extremely developed intelligence, which have a physical incarnation, but are not biological persons. It proved that a robot with different levels of development of artificial intelligence in Ukraine is not a subject of procedural legal relations or a subject of other legal relations, but “electronic person (personality)” can acquire such legal status if the general principles of artificial intelligence followed, and the boundaries, procedure and methods of its activity will be determined by the law of Ukraine. The norms of such a law in terms of the use of artificial intelligence must comply with the principle of legal certainty and the principle of the rule of law, which are enshrined in the Constitution of Ukraine. It considered expedient to expand the range of subjects of procedural legal relations and to grant the right to administer justice in cases of insignificant complexity (by mutual consent of the parties) to the electronic person-judge. It proved that the use of artificial intelligence in justice should base on the principles of artificial intelligence, namely, the principles of respect for fundamental human rights and freedoms, non-discrimination, quality and security, transparency, impartiality, justice, human control and more. When performing procedural actions, the electronic person-judge must adhere to the principles of civil procedure: the principles of independence of the judiciary, the principles of efficiency of the judicial process, etc. The principles of artificial intelligence are on the border of the general principles of the judiciary and functional principles – the principles of justice. Attention drawn to the fact that the concept of “artificial intelligence” covers different scientific fields, different research methodologies, tools and more.

Key words: civil process, artificial intelligence, principles of law, principles of artificial intelligence, court.

Вступ. Застосування штучного інтелекту в сучасних умовах розвитку суспільних відносин, його вплив на права людини є предметом дослідження багатьох учених, науковців, міжнародних організацій тощо. Так, наприклад, Рада Європи проводить оцінку і прогнозування впливу цифрових технологій на права людини, демократію та верховенство права, розробляє правові інструменти, щоб сучасне суспільство та люди скористалися перевагами інноваційної практики [1]. Україна, будучи членом Спеціального комітету зі штучного інтелекту при Раді Європи (AD HOC COMMITTEE ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE), приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence [2]), а в грудні 2020 року розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалила Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [3].

Науково-практичний аналіз змісту цих документів засвідчив, що елементом механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина в цивільному процесі може бути штучний інтелект. Такий висновок, зокрема, підтверджується й Резолюцією Європейського парламенту з питань цивільно-правових норм про роботехніку (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics [4]), Хартією про застосування штучного інтелекту в правосудді (European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment), прийнятою Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи [5], тощо.

Разом і тим зміст поняття «штучний інтелект» в Україні офіційно не розкрито, не визначено види (форми) штучного інтелекту, принципи його використання, межі, умови та порядок застосування штучного інтелекту тощо. Ці та інші проблеми сьогодні розглядаються лише в теоретичній площині. Крім того, іноземне законодавство та іноземна доктрина також не дають чіткої відповіді на ці та інші питання у сфері застосування штучного інтелекту. Тож тема штучного інтелекту є актуальною загалом та через призму принципів штучного інтелекту в правосудді зокрема.

Принципи, на яких ґрунтується правосуддя України, є предметом дослідження таких українських дослідників, як С. Бичкова, В. Бобрик, О. Грабовська, К. Гусаров, О. Захарова, І. Ізарова, М. Курило, В. Комаров, С. Коросед, Г. Тимченко, Ю. Притика, Р. Ханік-Посполітак, Г. Цірат, Ю. Черняк, С. Чернооченко, С. Фурса, М. Ясинок та ін. Разом із тим через призму застосування принципів штучного інтелекту в цивільному процесі наукових праць в Україні бракує. Тож, беручи до уваги положення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, в яких, зокрема, пропонується «винесення судових рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій штучного інтелекту» [6], тема застосування принципів штучного інтелекту в правосудді України є актуальною та своєчасною.

Постановка завдання. Метою статті є науково-практичний аналіз міжнародного законодавства щодо загальних принципів штучного інтелекту в правосудді.

Результати дослідження. Відповідно до частини першої ст. 55 Конституції України права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Конституція України надає право кожному громадянину безпосередньо звертатися до суду щодо рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (частина друга ст. 55 Конституції), в разі якщо дії останніх порушують, обмежують чи якимось іншим чином перешкоджають громадянам у реалізації їхніх конституційних прав та свобод тощо. Отже, держава бере на себе обов'язок закріпити порядок здійснення судового захисту прав і свобод людини і громадянина. Статтею 64 Конституції визначено, що право на судовий захист не може бути обмежено. Це також підтверджується рішеннями Конституційного Суду України (Рішення КСУ № 9-зп від 25 грудня 1997 р., Рішення КСУ № 8-рп від 7 травня 2002 р.).

Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості та забезпечує ефективне поновлення в правах. Загальною декларацією прав людини передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (стаття 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у Міжнародному пакті про громадські та політичні права (стаття 2) і в Конвенції про захист прав людини та основних свобод (стаття 13) (Рішення КСУ від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003). Конституція України закріпила основні засади судочинства (стаття 129). Ці засади є конституційними гарантіями права на судовий захист (Рішення КСУ від 2 листопада 2011 року № 13-рп/2011) [7].

Згідно зі ст. 129 Конституції основними засадами судочинства є: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; забезпечення

обвинуваченому права на захист; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; обов'язковість судового рішення. Законом можуть бути визначені також інші засади судочинства [8].

Тобто Конституція визначає, що перелік основних засад судочинства не є вичерпним, оскільки, наприклад, принципи доступу до правосуддя в цивільному процесі, принципи незалежності суду, принципи ефективного цивільного процесу тощо закріплені в Цивільному процесуальному кодексі України. Так, ст. 2 Кодексу передбачено такі засади (принципи) цивільного судочинства, а саме: верховенство права; повага до честі й гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; обов'язковість судового рішення; забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, установлених законом; розумність строків розгляду справи судом; неприпустимість зловживання процесуальними правами; відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення. Разом із тим в юриспруденції науковцями пропонується принципи розглядати ширше [9], і ми з цим погоджуємось.

Науково-практичний аналіз норм законодавчих актів у сфері судового процесу засвідчив, що Конституція України, Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства, а також інші кодекси та закони України у сфері здійснення правосуддя не містять норм щодо принципів штучного інтелекту в судочинстві України. Разом із тим у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні йдеться про необхідність розроблення та запровадження в правосудді України принципів штучного інтелекту, які би відповідали напрямам розвитку штучного інтелекту, розробленим Європейською комісією з питань ефективності правосуддя, яка прийняла Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі. Прийняття цієї Хартії «стало першим кроком Європейської комісії з питань ефективності правосуддя до сприяння відповідальному використанню штучного інтелекту в Європейській судовій системі відповідно до цінностей Ради Європи» [10].

Під час напрацювання на науковому рівні та закріплення на законодавчому рівні переліку принципів штучного інтелекту, які застосовуватимуться в правосудді України, на нашу думку, слід брати до уваги те, що тема штучного інтелекту загалом та в правосудді зокрема є малодослідженою, дискусійною, актуальною тощо. Вважаємо, що в разі застосування різних видів штучного інтелекту вимагається дотримання норм Конституції та законів України з метою, зокрема, не заподіяти шкоди людині та людству тощо. Слід також зазначити, що у світі зразкової моделі судової гілки влади не існує, міжнародна спільнота постійно працює над удосконаленням єдиних стандартів правосуддя тощо. Отже, доцільно взяти за основу акти Ради Європи, акти іноземних країн у сфері застосування штучного інтелекту в суді та через призму норм Конституції та законів України у сфері судочинства розробити і затвердити принципи використання штучного інтелекту в правосудді України.

Разом із тим, перш ніж проаналізувати деякі з актів Ради Європи у сфері застосування штучного інтелекту через призму принципів штучного інтелекту, наголосимо, що метою створення штучного інтелекту є копіювання (моделювання) роботи людського мозку (інтелекту, розумової діяльності тощо) за рахунок відтворення когнітивної функції еквівалентних (тотожних) за критеріями, характеристиками і показниками когнітивним функціям людини. Штучний інтелект – це сукупність методів, способів, технологій і засобів, у тому числі апаратних та комп'ютерних програм, які реалізують одну, кілька або всі когнітивні функції, еквівалентні когнітивним функціям людини [11]. Єдиної відповіді на питання, чим опікується штучний інтелект, не існує [12].

У продовження Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, на нашу думку, види (форми) штучного інтелекту (комп'ютерні програми, інформаційні технології, роботи,

електронна особа (особистість) тощо) доцільно використати в цивільному процесу, а саме в нотаріальному процесі, а також цивільному та виконавчому процесі за умови дотримання морально-етичних принципів та правил його використання, а також законодавчого закріплення змісту, мети, завдань, меж, порядку і способів дії.

Звертаємо увагу, що термін «електронна особа (особистість)» є умовним та позначає роботів із високорозвиненим інтелектом, які мають фізичне перевтілення (робот як кібер-фізична система). Аналіз наукових праць засвідчив, що дослідники України переважно зводять застосування штучного інтелекту лише в частині використання комп'ютерних програм чи інформаційних технологій зі штучного інтелекту (чат-боти, голосові помічники тощо), а не розглядають «електронну особу (особистість)» як можливого суб'єкта процесуальних відносин. Зважаючи на реальність сучасних суспільних відносин, це правильно, однак інформаційні технології проникають у життя людей дуже швидко, і нині вже доцільно вести мову про запровадження електронної особи – судді, якій буде надано право ухвалювати малозначні справи (така практика вже існує у світі).

Принагідно зазначимо, що в Рекомендаціях CM/Rec (2020) 1 щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 8 квітня 2020 року, звертається увага на те, що під час розроблення та запровадження алгоритмічних систем слід дотримуватися норм та принципів, викладених в Європейській конвенції з прав людини, які є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними, щоб посилити позитивний ефект та запобігти або мінімізувати можливі несприятливі наслідки [13]. Тобто треба дотримуватися принципу верховенства права, принципу законності, принципу прозорості, принципу передбачуваності тощо у запровадженні різних форм (видів) штучного інтелекту в правосудді України.

Слід також звернути увагу на положення Європейської етичної Хартії про використання штучного інтелекту в судовій системі та її середовищі (European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment), прийнятої Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи у 2018 р., які можуть бути покладені в основу дослідження та закріплення принципів штучного інтелекту в правосудді України [14]. Європейська комісія, зокрема, вказує на те, що застосування штучного інтелекту у сфері правосуддя сприятиме підвищенню ефективності та якості судочинства, але повинно здійснюватися відповідально, з дотриманням основних прав, гарантованих Європейською конвенцією про права людини (ЄСПЛ) та Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних [15].

Отже, до основних принципів штучного інтелекту в судочинстві віднесено: 1) принцип поваги до основних прав, який, зокрема, полягає у впровадженні штучного інтелекту в межах, спосіб та в порядку, щоб не порушити основні права людини, гарантовані на міжнародному та національному рівнях; 2) принцип недискримінації, зміст якого, зокрема, розкривається через запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між людьми або групами осіб; 3) принцип якості та безпеки, який полягає в тому, щоб судові рішення та дані, які в них використані, були захищені та перебували в безпечному технологічному середовищі; 4) принцип прозорості, неупередженості та справедливості – це принципи про те, щоб у разі використання штучного інтелекту забезпечити відсутність людського фактору (запобігти втручанням людини); 5) принцип «під контролем користувача» гарантує високий рівень автономності, поінформованості користувачів тощо.

Тема принципів штучного інтелекту також висвітлена в Рекомендаціях Комісії з питань цивільно-правових норм з робототехніки (European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)) [16]. Так, зокрема, наголошується на дотриманні: принципу прозорості, на підставі якого повинна бути можливість обґрунтувати будь-яке рішення, прийняте за допомогою штучного інтелекту, яке може суттєво вплинути на життя людини; принципу існування «чорної скриньки», яка фіксує дані про кожну транзакцію, здійснену електронною машиною, включаючи логіку, яка сприяла прийняттю її рішень; принципів доброзичливості, автономії,

справедливості, відповідальності, рівності, недискримінації, захисту даних про приватне та сімейне життя особи тощо.

Крім того, Рада Європи рекомендує під час використання штучного інтелекту використовувати ще й такі принципи, як: принцип корисності для громадян, принцип транспарентності (громадяни повинні бути проінформовані про результати діяльності штучного інтелекту та мати право оскаржити їх), принцип стабільності та надійності використання штучного інтелекту, принцип прогнозованості потенційних ризиків тощо.

На нашу думку, рекомендації Ради Європи щодо застосування принципів штучного інтелекту в правосудді є слушними та можуть бути покладені в основу окремого закону про використання у сфері правосуддя штучного інтелекту чи закону про внесення змін до чинного законодавства у сфері правосуддя в Україні. Разом із тим зазначені вище принципи повинні постійно аналізуватися з метою вдосконалення практики їх застосування на місцях, а у випадку наявності прогалин – удосконалюватися та адаптуватися до розвитку сучасних комп'ютерних технологій. Натепер для України є нагальним завданням покращити якість правосуддя, зокрема шляхом зменшення тривалості розгляду справи в суді, модернізувати електронне судочинство, підтримувати використання новітніх електронних (комп'ютерних) технологій для досягнення передбачуваної справедливості в судовому процесі тощо.

Отже, вважаємо, що в разі застосування штучного інтелекту в правосудді України буде забезпечено, зокрема, принцип справедливості судового розгляду, принцип неупередженості, принцип своєчасності вирішення спору та інші принципи, гарантовані та визначені в Конституції та законах України у сфері охорони та захисту прав осіб у суді.

Висновки. Штучний інтелект – майбутнє судового процесу, він змінить філософію та правову природу здійснення судочинства, дозволить адаптувати юридичні процеси під розвиток суспільних відносин, які існують на час його запровадження, але з дотриманням моральних та процесуальних норм щодо застосування різних проявів штучного інтелекту в юридичному процесі. Разом із тим людина має контролювати використання штучного інтелекту в судочинстві та нести відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Рада Європи та штучний інтелект. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/home>
2. Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>
3. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>
4. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html
5. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>
6. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>
7. Право на судовий захист. Конституційний Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <http://www.ccu.gov.ua/>
8. Верховна Рада України. Офіційний вебпортал Парламенту України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
9. Баєва Л.В., Назаренко П.Г. Класифікація принципів судової влади в Україні: загальнотеоретичний аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2017. № 28. С. 19–28.

10. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-shvalennya-konserpciyi-rozvitku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-s21220>
11. Баранов О.А. Ідентифікація роботи зі штучним інтелектом як суб'єктом права. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження* : матеріали другої наук.-практ. конф. ; упор. В.М. Фурашев, С.О. Дорогих. Київ, 2018. 168 с.
12. Вікіпедія. Штучний інтелект. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82
13. Рекомендації CM / Res (2020) 1 Комітету міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини. URL: https://search.coe.int/cm/pages/result_details.aspx?objectid=09000016809e1154
14. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c>
15. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en>
16. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html

